

 Psykologtidsskriftet

OVERSIKT

Truslen fra fortiden: Om psykologiens nye kritiske historiografi

Svend Brinkmann

Publisert: 04.08.2012

A threat from the past: On the new critical historiography in psychology

This article gives an overview of the new critical historiography of psychology that has emerged in the last couple of decades, represented by such figures as Kurt Danziger, Nikolas Rose, Ian Hacking and other inspired by the groundbreaking works of Michel Foucault. It is hard to deny that psychology has been influenced by its social and historical conditions, but the new critical approaches go a step further by arguing that psychology has in large measure given shape to modern society and its individuals through different «looping effects». Modern society has thus gone through a process of psychologization, and it is argued that a central task for (critical) psychologists now and in the future implies charting the processes of psychologization, so that its effects may be critically assessed.

Keywords: history of psychology, reflexivity, looping effects, subjectification

En ny kritisk historiografi er i de seneste tiår vokset frem, der fortæller psykologiens historie på en måde, der truer disiplinens status som kumulativ videnskab.

ILLUSTRASJON: JILL MOURSUND

You know the difference between a real science and a pseudoscience?

A real science recognizes and accepts its own past without feeling attacked.

Michel Foucault

Psykologiens historie kan fortælles på mange måder. Vanligvis berettes om hvordan kongerækken af videnskabelige personligheder og deres teorier har nærmet sig sandheden om det menneskelige sind og dets virkemåde. En klassisk tekst, der har sat standarden for denne traditionelle form for psykologihistorie, er E. G. Borings *History of Experimental Psychology*, der udkom første gang i 1929. Boring stadfæstede psykologiens officielle fødsel som selvstændig videnskab til 1879, hvor Wilhelm Wundt grundlagde det første psykologiske laboratorium i Leipzig. Tekster som Borings kan retrospektivt siges ikke blot at have berettet neutralt om en videnskabs indre udvikling, men at have givet psykologien en vis enhed og legitimitet, som ellers har været svær at opnå for den videnskabelige psykologi, der har været den notorisk unge videnskab, som altid har ventet – og fortsat venter – på sin Newton (for ikke at tale om sin Einstein eller Bohr). Centrale psykologihistoriske værker som Borings har dermed ikke blot kortlagt fortiden, men tillige søgt at forme fremtiden.

Den dominerende forståelse af psykologien hævder, at der findes visse universelle og almene menneskelige egenskaber, som det er psykologiens opgave at tilvejebringe viden om. Truslen består da i den realhistoriske afdækning af, at dette billede er forkert

Boring ser psykologihistorien indefra, men selv hvis man fastholder det videnskabsinterne blik, kan det være vanskeligt at opretholde Borings forestilling om psykologiens historie som en stadig akkumulation af viden om det menneskelige sind. Psykologien har bestandig kæmpet med indre fragmentering og konkurrerende tilgange. Introspektionisme, behaviorisme, kognitivism og socialkonstruktionisme er blot nogle af de overordnede perspektiver, som har spillet en rolle i psykologien. Der er ikke tale om paradigmer, der har afløst hinanden på pæn kuhniansk manér, men om forskellige tilgange, der fortsat kæmper om forskeres, praktikeres og forskningsfondes gunst. Psykologien er, som videnskabsfilosoffen Ian Hacking siger, en «usikker videnskab». En usikker videnskab er «a science whose leaders say they are in quest of a paradigm, or have just found a paradigm» (Hacking, 1995b: 352). Kuhns teori om paradigmer og videnskabelige revolutioner udvikledes oprindeligt gennem historiske studier af de fysiske videnskaber, men psykologien og

dens grundbøger er i dag fyldt med snak om paradigmer, hvilket kan tolkes som et forsøg på at efterligne fysikkens videnskabelige grundlag, og etablere et mere fast fundament for den ellers usikre videnskab. Med henvisning til Kuhn vil det være mest korrekt at karakterisere psykologiens status som præparadigmatisk, hvilket understøtter Hackings diagnose: Psykologien er ikke bare «usikker», men er ifølge dens natur dømt til at forblive sådan. Med Michel Foucault kan vi tilsvarende give en kritisk karakteristik af psykologien som en af de «tvivlsomme» humanvidenskaber (eng. *dubious sciences*), der aldrig opnår status af kuhniansk normalvidenskab, og som må forstås ud fra deres politiske, sociale og kulturelle funktioner (se Dreyfus & Rabinow, 1982: 10).

Hvis vi da forlader det videnskabsinterne blik, og i stedet anskuer psykologien som en række praksisser og sociale teknologier, så bliver det endnu vanskeligere at opretholde forestillingen om psykologiens historie som en gradvis akkumulation af værdineutral viden. En lang række nyere psykologihistorikere har, ud fra en interesse for psykologiens praktiske dimensioner, søgt at afdække psykologiens opkomst og funktioner i den vestlige kultur. Disse psykologihistorikere repræsenterer under ét, hvad der er kaldt psykologiens nye kritiske historiografi (Jansz & van Drunen, 2004). Spørgsmålet om de psykologiske teoridannelsers sandhed sættes her i parentes, og i stedet fokuseres på psykologiens rolle som handlings- og begrundelsesinstans i forhold til både offentlige og private anliggender. Denne måde at bedrive psykologihistorie på flytter fokus fra videnskabens interne udvikling over til et kritisk blik på dens kulturelle og samfundsmæssige forudsætninger og implikationer. Det er selvfølgelig ikke ualmindeligt i traditionelle fremstillinger af psykologiens historie at have blik for den samfundsmæssige indlejring af de psykologiske teorier, men i den kritiske historiografi er der tillige fokus på psykologiens (med-)skabelse af det samfund, den er indlejret i, som vi skal se nedenfor.

I det følgende vil jeg forsøge at give et overblik over dele af den nye kritiske historiske kortlægning af psykologiens udvikling i de vestlige samfund. Jeg vil koncentrere mig om det, der efterhånden ligner en psykologihistorisk skole, repræsenteret ved navne som Kurt Danziger (1990; 1997), Nikolas Rose (1996; 1999), Graham Richards (1996; 2002), Roger Smith (1988; 1997; 1998) og Ian Hacking (1995a; 1995b; 1998). Disse er på afgørende punkter inspireret af Foucaults arbejder, og har alle bidraget til afdækningen af det, jeg vil kalde truslen fra psykologiens fortid. Truslen udfordrer psykologien gennem sin hævde af, at psykologien dels må forstås ud fra historiske individualiseringsprocesser (lidt forenklet sagt, så må individet opstå i historien som fænomen og kategori, før det giver mening at lave en videnskab om det), hvilket udfordrer psykologiens

universalitetsambitioner, og især må psykologiens udvikling forstås ud fra forsøg på at dirigere, kontrollere og disciplinere individers og grupperes adfærd (Jansz & van Drunen, 2004). Dette er en trussel for psykologien, der i egen selvforståelse primært har søgt at *frigøre* individer gennem mere viden, hvilket angiveligt har bidraget til menneskers personlige udvikling og øgede autonomi.

Psykologi som kulturel form

Om man bekender sig til den gamle eller den nye måde at bedrive psykologihistorie på, afhænger af ens syn på, hvad der er subjekt i psykologiens historie. «Subjektet» i psykologiens historie kan referere både til (1) selve psykologiens historie (dvs. dens teoridannelser), (2) de fænomener disse teorier omhandler (fx menneskets psyke og dets handlinger, tanker og følelser) eller (3) de subjekter som skriver historien (dvs. forfattersubjekterne) (Smith, 1988). Oftest handler gængse psykologihistorier om (1) og delvis om (3), hvis vi med «subjekter» forstår de store personligheder, der har præget videnskabens udvikling. Boring selv hævdede således «The Great- Man Theory cannot be wrong. It expresses too obvious a truth about society» (i Watson & Campbell, 1963: 29).

Heroverfor står eksempelvis Michel Foucault, der tøvede med overhovedet at definere psykologien som en videnskab:

I don't think we should try to define psychology as a science but perhaps as a cultural form. It fits into a whole series of phenomena with which Western culture has been familiar for a long time, and in which there emerged such things as confession, casuistry, dialogues, discourses and argumentations that could be articulated in certain milieus of the Middle Ages, love courtships or whatnot in the mannered circles of the seventeenth century. (Foucault, 1998: 249).

Foucault forstod psykologien som en kulturel form, dvs. som en kulturelt set specifik måde hvorpå vi forstår, ordner og begrunder handlinger. Det psykologihistoriske subjekt bliver i dette perspektiv primært de psykologiske fænomener (og ikke teorierne eller personerne), og fænomenerne forstås selv som historisk opståede, indlejret i bestemte praktiske kontekster. Psykologiens historie i denne forstand begynder derfor ikke med Platon eller Aristoteles? udforskning af *psyche*, ej heller med middelalderens interesse for *anima* og den udødelige sjæl. Psykologiens historie begynder

engang i det 18. eller 19. århundrede: «There can be no history of «psychology» in earlier periods. To assume that there can be, is to assume that «psychology» comes into existence before the events which are its conditions of possibility » (Smith, 1988: 156).

Behovet for forskellige partikulære interventioner, fx i skoler, fabrikker og klinikker, har haft forrang for den generelle udforskning af psykens beskaffenhed

Danziger (1997) beskriver tilsvarende det 18. århundrede som «the Great Transformation »: tidsalderen, hvor psykologien fandt sit sprog. Det var også på den tid, at selve begrebet «psykologi» begyndte at blive brugt. Det engelske «psychology» blev først brugt af Hartley i 1748 i betydningen «det videnskabelige studium af psyken», men ordet blev ikke almindeligt udbredt før i det 19. århundrede (Williams, 1983). Danziger hævder, at psykologien ikke blot fik sit *sprog*, men tillige sine *fænomener* i det 18. århundrede: «Before the eighteenth century there was no sense of a distinct and identifiable domain of natural phenomena that could be systematically known and characterized as «psychological»» (Danziger, 1997: 37). Der var teologiske, politiske, moralske, økonomiske og medicinske fænomener, men endnu ingen psykologiske. Danziger hævder, at det er forkert at påstå, at psykologien *opdagede* et præeksisterende område af virkeligheden, der hidtil ikke havde været belyst, og derefter navngav det, fx med videnskabelige ord som ‘intelligens’, ‘adfærd’, ‘indlæring’, ‘motivation’, ‘personlighed’ og ‘holdninger’ (som er nogle af de kategorier, hvis historie spores i Danziger, 1997). Det er snarere tilfældet, at psykologien har været *medskaber* af de selv samme fænomener, som videnskaben omhandler. Man skal selvfølgelig være varsom med at tillægge en videnskab som psykologien agens, dvs. gøre den til et handlende væsen. Det er mennesker, der har promoveret en psykologisk anskuelse, og ikke psykologien i sig selv, men tesen er, at menneskene har lært at tænke om sig selv som psykologiske væsener på en måde, der har naturaliseret det psykologiske blik på verden.

I den forstand har psykologien været en ekstrem fremgangsrig videnskab. Dens rene videnskabelige meritter er muligvis beskedne i forhold til fysikkens, kemiens eller lægevidenskabens, og der uddeles således ikke Nobelpriser i psykologien, men til gengæld har den formået at præge de vestlige samfund i så stor en grad, at Roger Smith i sin omfangsrige *History of the Human Sciences* kan hævde, at det 20. århundrede bør kaldes en psykologisk tidsalder, hvor alle og enhver «learned to be a psychologist; everyone became his or her own psychologist, able and willing to describe life in psychological terms» (Smith, 1997: 577). I det 20. århundrede blev psykologiske forståelsesformer demokratiseret, og en lang række samfundsmæssige praksisser og institutioner

blev afhængige af psykologisk viden for at kunne fungere tilfredsstillende. Det er disse praktiske kontekster, som realhistorisk set har været drivkraften bag psykologiens udvikling, og garanten for dens samfundsmæssige succes:

[S]ubjects like psychology and sociology did not originate in the academic setting as much as in the administrative and institutional means developed to manage human beings [...] it was the schools, prisons, asylums, hospitals, workhouses, families, government reports, charities, church groups, youth movements, friendly societies and factories – the local day-to-day management of human activity – which turned man into a systematic object of study. (Smith, 1997: 374).

‘Mennesket’ opfattes her som en historisk opstået kategori, der kun kan være genstand for videnskabelig udforskning på baggrund af bestemte mulighedsbetingelser, og disse var først til stede omkring slutningen af det 18. århundrede. Dette er i hvert fald essensen i Foucaults berømte og berygtede påstand: «Before the end of the eighteenth century, *man* did not exist» (Foucault, 2001: 336).

Refleksivitetsproblemet

Psykologiens nye historiografi har i høj grad gjort opmærksom på psykologiens rolle som formgiver af samfundet og af de psykologiske subjekter, der bebor det. Richards har spidsformuleret dette som refleksivitetsproblemet: «Psychology is produced by, produces, and is an instance of its own subject matter» (Richards, 1996: 5). Psykologien har gennem sit praktiske virke i terapi, testning og rådgivning, og gennem dens løfter om personlig udvikling i skolevæsenet, organisationer, klinikker og anstalter, i høj grad været med til at producere subjekter, der forstår sig selv ud fra de forståelsesredskaber, som psykologien har leveret (Brinkmann, 2011). Danzigers nyklassiker, *Constructing the Subject* (Danziger 1990), er en milepæl indenfor den nye psykologiske historieskrivning, da det var en af de første bøger, der systematisk undersøgte hvordan en bestemt måde at være subjekt på – nemlig et «laboratoriesubjekt» eller «testsubjekt» – udvikledes i de tidlige psykologiske eksperimenter og mentale tests, der siden viste sig at have betydelig praktisk nytte, hvorfor de hurtigt spredtes til en lang række praksisser udenfor laboratorierne, især indenfor

uddannelsessystemet, behandlingsinstitutioner og virksomheder. Her transformeredes psykologien fra at være «a system of ideas» til at være «a system of practices» (ibid: 102), et hjul i den upersonlige disciplinære magt, der er involveret i styringen af personer gennem subjektivering af handlinger via målinger, statistik og videnskabelige procedurer (ibid: 190).

Nikolas Roses bidrag til den kritiske psykologihistorie har, i forlængelse heraf, især bestået i en afdækning af de praktiske teknologier, hvorigennem psykologien har organiseret menneskers hverdagsliv, og deres forhold til sig selv. Rose forstår ikke psykologiske teorier som abstraktioner, sætninger i artikler og bøger, men som 'intellektuelle teknologier' (Rose, 1996). Hvor den traditionelle psykologihistorie sædvanligvis beretter om, hvordan psykologien i stigende grad har tilvejebragt viden om *hvem vi er* som psykologiske væsener, så vil man ud fra Roses «humanteknologiske analytik» kritisk spørge, om vi bør søge at *ændre* de humanteknologier, vi har til rådighed. Eller som Foucault skrev: «Maybe our problem is now to discover that the self is nothing else than the historical correlation of the technology built in our history. Maybe the problem is to change those technologies.» (Foucault, 1993: 222 - 3). Og videre: «Maybe the target nowadays is not to discover what we are but to refuse what we are.» (Foucault 1994: 336).

Det er ikke blot Foucault og hans arvtagere, der har været optaget af refleksivitetsproblemet i psykologien. Også en filosof som Alasdair MacIntyre har belyst dette problem. MacIntyre hævder programmatisk: «Psychology is not only the study of human thinking, feeling, acting, and interacting: it has itself – like the other human sciences – brought into being new ways of thinking, feeling, acting, and interacting.» (MacIntyre, 1985b: 897). Og han fortsætter med en slet skjult henvisning til Marx? ellefte Feuerbachese: «Psychologists have had varying (sometimes striking) success in interpreting the human world; but they have been systematically successful in changing it» (ibid.). Psykologien analyseres af MacIntyre som en historisk set ny fremtrædelsesform for menneskelig selvviden. Og i modsætning til molekyler, der, som han påpeger, ikke læser kemibøger, så har mennesker siden slutningen af det 19. århundrede læst psykologibøger, og er blevet påvirket af psykologiske forståelsesformer på en lang række andre – direkte såvel som indirekte – måder. Psykologien har således både givet os nye veje til opnåelse af viden om os selv, samt nye selver at få viden om (ibid: 898). I Foucaults sprogbrug, som MacIntyre dog ikke benytter, har psykologien været en vigtig faktor i subjektiveringen af det moderne menneske.

Foucault (1994) skelnede mellem tre områder, indenfor hvilke mennesker subjektiveres, dvs. bliver gjort til subjekter: (1) Gennem videnskabelig objektivering, særligt indenfor

humanvidenskaberne, (2) gennem «dividing practices», dvs. gennem skillelinjer mellem fx syge og raske, gale og forstandige, kriminelle og moralske, og (3) gennem selvteknologier: måder, hvorpå mennesker gør sig selv til subjekter. Psykologien har, måske netop på grund af dens heterogene karakter og mangel på et samlende paradigme, haft en særlig «penetrative capacity» (Rose, 1996: 34), og har derfor kunnet trænge ind så mange forskellige steder i samfundet, i alle tre områder, som Foucault beskrev: (1) Den har leveret metoder til videnskabelig objektivisering af menneskelige egenskaber; ikke blot i form af teorier om «det psykologiske », men særligt i form af praktiske teknologier til måling og beregning af psykiske karakteristika og individuelle forskelle mellem mennesker. (2) Den har tilvejebragt en række «dividing practices », som er blevet institutionaliseret, og uundværlige i moderne samfund. (3) Den har – og dette er måske dens største kulturelle indflydelse – udviklet en række redskaber, selvteknologier, som mennesker kan gribe til for at forme og omforme sig selv som subjekter: for at «arbejde med sig selv», realisere sig selv, udvikle sig personligt, finde sit indre barn, få øget selvværd, frisætte sine indre potentialer i arbejdsliv og privatliv, blive mere assertiv, bearbejde sorg og lidelse og så videre. Særligt de mange konkurrerende psykoterapier er blevet iøjnefaldende selvteknologier i dag (Madsen, 2010).

Psykologien har derfor ikke bare leveret neutrale forståelsesformer af «det psykiske», men har været involveret i en proces, der kan beskrives som «making up people» (Hacking, 1995b). Hacking store studie af de psykologiske hukommelsesvidenskaber, med særligt fokus på personlighedsspaltning (*multiple personality disorder*) (Hacking 1995a), er et forbilledligt eksempel på psykologiens nye historiografi. Bogen beskriver, hvordan de nye hukommelsesvidenskaber fra slutningen af det 19. århundrede skabte et nyt vidensobjekt – hukommelse – som noget man kunne få viden om gennem målemetoder og psykologiske teknikker, hvilket igen muliggjorde fænomener som traumer, posttraumatisk stress syndrom, hysteri og personlighedsspaltning. Der opstod følgelig forskellige kulturelle bevægelser, herunder deciderede interessegrupper, fx bygget op omkring børnemishandling (som antoges at være underliggende årsag til personlighedsspaltning), hvilket igen påvirkede folks forståelse af sig selv og deres fortid. Der er en «looping effect of human kinds», som Hacking siger; en interaktion mellem menneskers selvopfattelse og de klassifikationer og beskrivelser, de kan tage på sig (eller får sat på sig). Man kan ifølge Hacking kun være homoseksuel, autist, teenager eller norsk, hvis disse klassifikationer og beskrivelsesformer («human kinds») er diskursivt tilgængelige på det bestemte tidspunkt i historien, hvor man lever. Udviklingen af nye

beskrivelsesformer – også psykologiens – muliggør således nye handlinger og nye intentioner (Hacking, 1995a).

Når visse beskrivelsesformer, fx psykologiske, kommer til at dominere i en bestemt epoke på bekostning af andre, fx religiøse, æstetiske, politiske eller etiske, kan menneskers forståelses- og handlingsmuligheder samtidig risikere at blive indsnævret. Og det kan rimeligvis hævdes at en lang række livsområder, der tidligere var relativt autonome, i dag er blevet koloniseret af psykologiske forståelsesformer, og dermed er blevet psykologiseret: Arbejdslivet samt uddannelse og pædagogik kan nævnes som to store livsområder, der er blevet psykologiseret, ligesom det kan hævdes, at fokus i moderne politiske og etiske praksisser er transformeret fra fælles, offentlige drøftelser om sociale værdier og goder, til et fokus på indre og private psykologiske præferencer og mekanismer (MacIntyre 1985a; Sennett 2003).

Er psykologiens fortid en trussel?

Til denne beskrivelse af psykologiens nye historiografi kan man spørge: Hvori består *truslen* i dette? Er det ikke et temmelig ufarligt og neutralt faktum at psykologien efter dens opkomst i det 19. århundrede overtog fx kirkens rolle som skaber af menneskers forestillinger om tilværelsens indretning, og deres forståelse af sig selv som subjekter? Til dette kan man svare, at i den udstrækning dette ikke stemmer overens med den dominerende selvforståelse i psykologien, så *er* det en trussel. Den dominerende forståelse af psykologien er den, der hævder, at der findes visse universelle og almene menneskelige egenskaber, som det er psykologiens opgave at tilvejebringe viden om. Der har al den tid, der har eksisteret mennesker, været et psykologisk domæne af virkeligheden, og det er mere eller mindre tilfældigt, at man først i det 19. århundrede valgte at gøre dette domæne til genstand for en specifik videnskab, lyder argumentet. Truslen består da i den realhistoriske afdækning af, at dette billede af psykologiens aktiviteter er forkert. Det er i reglen den anvendte psykologi snarere end den almene, der har betinget videnskabens succes, og det er behovet for forskellige partikulære interventioner, fx i skoler, fabrikker og klinikker, der har haft forrang for den generelle udforskning af psykens beskaffenhed.

De ovenfor omtalte psykologihistorikere – Danziger, Rose, Richards, Smith og Hacking – er som nævnt inspireret af Foucaults analyser. Men der er også andre muligheder for at bedrive psykologihistorie fra en kritisk vinkel. Den mest udbredte har nok været den historisk materialistiske. Her forstås psykologiens opkomst og udbredelse som afledt af underliggende økonomiske faktorer,

hvorfor det bliver muligt at kritisere mainstreampsykologien for at være ideologisk, dvs. bundende i nogle bestemte interesser, der tjener visse samfundsgrupper, men undertrykker andre. Uden fuldstændigt at ville afvise dette perspektiv, der søger at gå bagom psykologiens fremtrædelsesformer i samfundet, så mener jeg ikke, at vi nødvendigvis kan identificere hvilke underliggende økonomiske faktorer, der har betinget hvilke psykologiske teorier, for, som Rose siger, «we might throw more light on the relation between the vicissitudes of capitalism and the rise of the psychological disciplines by examining, instead, the political, institutional, and conceptual conditions that gave rise to the formulation of different notions of the economy, the market, the laboring classes, the colonial subject» (Rose, 1996: 45).

Det kritiske psykologihistoriske mål bør således ikke blot være at forklare psykologien ud fra bagvedliggende interesser og ideologier, hvilket også ofte er tautologisk eller cirkulært. Interesserne identificeres nemlig ofte ud fra de formulerede teoretiske positioner: Fordi nogle psykologer har ment at kvinders mentale evner var knyttet til deres menstruationscyklus, så må de have haft en interesse i at forstå kvinder som ustabile og afhængige, hvorfor denne interesse – ganske cirkulært – forklarer hvorfor psykologerne tænkte som de gjorde (Rose, 1996: 45). For Rose og ligesindede bliver målet i lige så høj grad at redegøre for selve dannelsen af interesser og ideologier (og for psykologiens rolle i dette spil). Den nye kritiske historiografi søger derfor at undgå at reducere psykologiens indhold til interesser eller skjulte økonomiske strukturer, og beskriver i stedet psykologiens udvikling mere dynamisk – med fokus på de førømtalte «looping effekter», der kan gå på kryds og tværs – og på en måde mere kaotisk. Historien har ingen underliggende eller overordnet logik, ej heller psykologiens og de øvrige humanvidenskabers. Praksis påvirker teorierne, og omvendt. Psykologien er influeret af de økonomiske realiteter, men påvirker samtidig disse. Socialvidenskaberne, herunder psykologien, er opstået i tæt sammenhæng med nationalstaterne og et behov for viden om, og kontrol af, populationerne, men samtidig er selve vores tænkning om nationalstaten influeret af socialvidenskabernes udvikling. Vi kan ikke blot forklare psykologien ud fra «samfundet», når vores idéer om «samfundet» bl.a. er skabt af psykologien selv. Der er ingen enkle svar hvad angår den historiske udvikling af psykologiske praksisser og forståelsesformer, og den klogeste strategi kan derfor siges at være den partikularistiske: at søge at beskrive opkomsten og væksten af forskellige humanteknologier så praksisnært som muligt.

Konklusjon

Hvordan kan man retfærdiggøre at bedrive psykologisk videnskap, hvis psykologien uundgåelig er del af magtrelasjoner, subjektiverings- og individualiseringsprocesser samt social kontrol? Dette er den kritiske historiografis udfordring til psykologien, som denne artikel har introduceret. En fordring, som udspringer af «truslen fra fortiden», kunne være at gøre magtrelasjonene, og de psykologiske teories forbindelser til moralske og politiske faktorer, så gennemsigtige som mulige. Frem for at hævde at mere viden om «det psykologiske» automatisk frigør, så må vi som psykologer spørge: Frigør til *hvad*? Frigør *hvem*? Og: frigørelse set fra *hvilket perspektiv*? Desuden må en central opgave for kritisk psykologi fremtiden være at kaste lys på selve psykologiens påvirkning af det samfund, den eksisterer i.

Referanser

- Brinkmann, S. (2011). *Psychology as a Moral Science: Perspectives on Normativity*. New York: Springer.
- Danziger, K. (1990). *Constructing the Subject: Historical Origins of Psychological Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danziger, K. (1997). *Naming the Mind: How Psychology Found Its Language*. London: Sage.
- Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Hemel Hempstead: The Harvester Press.
- Foucault, M. (1993). About the beginning of the hermeneutics of the self: Two Lectures at Dartmouth. *Political Theory*, 21, 198 - 227.
- Foucault, M. (1994). The subject and power. I J.D. Faubion (red.), *Power: Essential Works of Michel Foucault*. (s. 326 - 348). London: Penguin.
- Foucault, M. (1998). Philosophy and psychology. I J.D. Faubion (red.), *Aesthetics, Method, and Epistemology: Essential Works of Foucault*. (s. 249 - 259). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2001). *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. (Først udgivet 1966). London: Taylor & Francis.
- Hacking, I. (1995a). *Rewriting the Soul*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

- Hacking, I. (1995b). The looping effect of human kinds. I D. Sperber, D. Premack, & A. J. Premack (red.), *Causal Cognition: A Multidisciplinary Debate*. (s. 351 - 383). Oxford: Clarendon Press.
- Hacking, I. (1998). *Mad Travelers: Reflections on the Reality of Transient Mental Disease*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Jansz, J. & van Drunen, P. (red.) (2004). *A Social History of Psychology*. Oxford: Blackwell.
- MacIntyre, A. (1985a). *After Virtue*. (2. udgave med efterskrift). London: Duckworth.
- MacIntyre, A. (1985b). How psychology makes itself true - or false. I S. Koch & D. E. Leary (red.), *Century of Psychology As Science*. (s. 897 - 903). New York: McGraw-Hill.
- Madsen, O.J. (2010). *Den terapeutiske kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Richards, G. (1996). *Putting Psychology in Its Place: An Introduction From a Critical Historical Perspective*. London: Routledge.
- Richards, G. (2002). The psychology of psychology: A historically grounded sketch. *Theory & Psychology*, 12, 7 - 36.
- Rose, N. (1996). *Inventing Our Selves: Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. (2. udg.). London: Free Association Books.
- Sennett, R. (2003). *The Fall of Public Man*. (Første udgave 1977). London: Penguin.
- Smith, R. (1988). Does the history of psychology have a subject? *History of the Human Sciences*, 1, 147 - 177.
- Smith, R. (1997). *The Norton History of the Human Sciences*. New York: W.W. Norton & Co.
- Smith, R. (1998). The Big Picture: Writing psychology into the history of the human Sciences. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 34, 1 - 13.
- Watson, R.I. & Campbell, D. T. (red.) (1963). *History, Psychology, and Science: Selected Papers by Edwin G. Boring*. New York: John Wiley & Sons.
- Williams, R. (1983). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. (Første udgave 1976). London: Fontana.